

ÕIGUSKANTSLER

Pr Ene Ergma
Riigikogu esimees
ap.kk@riigikogu.ee

Teie 20.09.2011 nr 1-9/19
Õiguskantsler 3.10.2011 nr 10-2/111353/1104824

Vastus kirjalikule küsimusele

Austatud Riigikogu esimees

Tänan Teid Riigikogu liikme esitatud kirjaliku küsimuse edastamise eest.

Riigikogu liige Mihhail Stalnuhhin soovib oma kirjalikus küsimuses õiguskantsleri seisukohta kahes küsimuses.

1) Kas ja kui siis kuidas, on kooskõlas isiku põhiõigusega ausale ja õiglasele kohtupidamisele olukord, mil isikult eeluurimise ajal vabaduse võtmise otsustatakse kohtu poolt olukorras, mil isikul endal ega ka tema kaitsjal ei ole võimalik tutvuda nende tõenditega, mille alusel ja millele tuginedes võtab kohus temalt vabaduse?

Kriminaalmenetluses kuriteo toimepanemises kahtlustatavalt või süüdistatavalt nii esmase vabaduse võtmise kui ka vahi all pidamise põhjendatuse kohtuliku kontrolli kohustus on sätestatud põhiseaduse (PS) § 21 lõikes 2 ning Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (EIÕK) art 5 lõigetes 3–5.

Euroopa Inimõiguste Kohtu (EIK) kohtupraktikast tuleneb, et EIÕK art 5 lg 4 sisaldab poolte võrdsuse põhimõtet. Riigisisene kohtulik menetlus peab vastama seaduslikkuse nõudele (riigisiseste normide järgimine) ning toimuma kooskõlas EIÕK art 5 eesmärgiga kaitsta inimest meelevaldse vabaduse võtmise eest. S.t et kohus peab inimese enda (ja tema kaitsja) ära kuulama ning andma võimaluse prokuröri väidete vaidlustamiseks.

EIK on konkreetsetes kohtuasjades tuvastanud EIÕK art 5 lg 4 rikkumise põhjusel, kuna kaitsjale ega kahtlustatavale ei tagatud juurdepääsu dokumentidele, mis oleksid olnud olemuslikult vajalikud vahistuse põhjendatuse vaidlustamisel.¹

EIK tunnistab, et kriminaalmenetluse kohtueelse uurimise efektiivse läbiviimise huvides võib kogutud teavet hoida isiku ja tema kaitsja eest saladuses, et m.h vältida tõendite hävitamist ja

¹ Nt EIK 30.03.1989 otsus asjas nr 10444/83 Lamy vs. Belgia, p 29; EIK 09.07.2009 otsus asjas nr 11364/03, Mooren vs. Saksamaa, p 124.

uurimise muul moel kahjustamist. Samas EIK rõhutab, et kuigi uurimise efektiivne läbiviimine on EIÕK valguses legitiimne eesmärk, ei tohi selle järgimine tuua kaasa inimese põhiõiguste rikkumist, mistõttu kinnipidamise seaduslikkuse hindamise seisukohalt oluline teave tuleb kahtlustatavale (kaitsjale) teha sobival viisil teatavaks.² EIK on seejuures täpsustanud, et teabe kahtlustatavale ja tema kaitsjale teatavaks tegemise kohustus ei ole sama, mis EIÕK art 6 kohaldamisala (süüküsimuse lahendamise menetlus) juhtudel.^{3,4} Lisaks sõltub hinnang teabe andmise ja materjalide tutvustamise ulatusele sellest, millises menetlusetapis vahistamine ja vahistuse põhjendatuse kohtulik kontroll toimuvad.⁵

Kriminaalmenetluse seadustiku (KrMS) § 131 näeb ette isiku, kelle kohta on koostatud vahistamisaotlus, kohtu ette toimetamise (arutamine võib toimuda ka tehnilise lahenduse abil) ja et vahistamismääruse tegemiseks tutvub eeluurimiskohtunik kriminaaltoimikuga ja küsitleb vahistatavat vahistamisaotluse põhjendatuse selgitamiseks. Samuti kutsutakse seaduse järgi eeluurimiskohtuniku juurde prokurör ja vahistatava taotlusel kaitsja ning kuulatakse ära nende arvamus.

Riigikohus on toonitanud, et vahistamismenetlus ei ole kriminaalasja sisuline arutamine ega isiku süüküsimuse lõplik lahendamine ja et seetõttu ei laiene sellele menetlusele ka kõik KrMS §-st 14 tulenevad võistleva kohtumenetluse reeglid. Samas lasub Riigikohtu kinnitusel vahistamismenetluses nii põhjendatud kuriteokahtluse kui ka vahistusala olemasolu argumenteerimise kohustus eeskätt ja põhiliselt prokuratuuril ning vahistamise põhjendatuse argumentatsioon peab sisalduma ka vahistamisaotluses.⁶

Kirjaliku küsimuse esitaja on seisukohal, et KrMS säte⁷, mis näeb ette, et toimiku materjalidega tutvumist võimaldatakse alles eeluurimise lõpus, võimaldab inimeselt võtta kohtueelses menetluse vabaduse kuni 6 kuuks olukorras, kus (tsiteerin kirjalikku küsimust) „isikul endal puudub vähimgi võimalus teada saada, milliste konkreetsete tõendite alusel on kohtunik selliselt otsustanud“.

12.02.2003 vastu võetud ja 01.07.2004 jõustunud KrMS-is säilitati kriminaalasja kohtueelne menetlus n-õ inkvisitsioonilisena, mis väljendub m.h selles, et kogutud tõendusmaterjaliga

² EIK 13.02.2001 otsus asjas nr 23541/94, Carcia Alva vs. Saksamaa, p 42.

³ EIK 31.05.2011 otsus asjas nr 5829/04, Hodorkovski vs. Venemaa, p 226.

⁴ „Artikli 5 lõikes 2 sisalduva informeerimisnõude eesmärk on anda inimesele võimalus vaidlustada vabaduse võtmise seaduslikkust ja põhjendatust. Artikli 6 lõike 3 punktis a sisalduva õiguse „saada kiires korras talle arusaadavas keeles üksikasjalikku teavet tema vastu esitatud süüdistuse iseloomust ja põhjustest“ eesmärk on aga süüdistuse vaidlustamine. See õigus on spetsiifilisem ja peaks aitama teostada kaitseõigust. Seetõttu peab olema ka informatsioon detailsem ja spetsiifilisem.“ Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. Koostaja U. Lõhmus. Tartu 2003. Lk 126.

⁵ EIK 31.05.2011 otsus asjas nr 5829/04, Hodorkovski vs. Venemaa, p 229.

⁶ RKKKm 11.12.2003 nr 3-1-1-103-06, p 19. Samas p 10 on Riigikohus selgitanud, mida peab vahistamise taotluse ja vahistamismäärus põhjendamisel silmas pidama: „[...] Põhjendatud kuriteokahtlusest vahistamise eeltingimuse mõttes on alust rääkida siis, kui kohus jõuab senise kohtueelse menetluse tulemuste pinnalt veendumusele, et suure tõenäosusega on kahtlustatav või süüdistatav kas kuriteo täideviija või sellest osavõtja. Kuriteokahtluse põhjendatus peab tuginema kriminaaltoimiku konkreetsetele materjalidele ja vahistusmääruses ei saa piirduda üksnes ühelauselise tõdemusega, et toimikumaterjalide pinnalt on olemas põhjendatud kuriteokahtlus. [...] Esiteks ei pea kohus kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel analüüsima tõendite lubatavust sama põhjalikult, nagu see on nõutav kohtuliku arutamise raames süüdistatava süü küsimust otsustades. Samas aga ei tohi ka siin - vahistamisküsimuse lahendamisel - ignoreerida kriminaalmenetluse printsiipe ja lugeda kuriteokahtluse olemasolu üheks põhjenduseks näiteks kahtlustatava keeldumist ütluste andmisest. Teiseks ei ole välistatud, et kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel tuginetakse muuhulgas ka asjaoludele, mida võiks nimetada vabatõendiks KrMS § 63 lg 2 mõttes. Aktsepteeritavaks tuleb pidada sedagi, kui kuriteokahtluse põhjendatuse hindamisel tuginetakse täiendavalt ka üldnimilikele, kriminalistikalisele ja kriminaalmenetluslikule kogemusele.“

⁷ KrMS 224 (kriminaaltoimiku esitamine kaitsjale, kannatanule ja tsiviilkostjale tutvumiseks). Vt ka KrMS § 214 (kohtueelse menetluse andmete avaldamise tingimused).

tervikuna saab süüdistatav ja tema kaitsja tutvuda alles pärast süüdistusakti koostamist ja asja kohtusse saatmist. Sellest ei saa aga tuletada, et KrMS mõni säte keelab vahistamistaotluse arutamisel kahtlustatavale või süüdistatavale (ja tema kaitsjale) menetlusõiguste tagamiseks vajaliku teabe avaldamist.

Eeltoodust tulenevalt olen seisukohal, et EIÕK, põhiseaduse ega kriminaalmenetluse seadustikuga ei ole kooskõlas olukord, kus kahtlustatav või süüdistatav (ja tema kaitsja) ei ole teadlik vahistamise seisukohalt olulistest faktilistest asjaoludest. Samal ajal ei tulene viidatud normidest kohustust esitada või tutvustada kahtlustatavale või süüdistatavale (ja tema kaitsjale) vahistamistaotluse arutamiseks kõiki kogutud kirjalikke materjale. Küll peab kohtul olema võimalus tutvuda kõigi seni kogutud tõendite jm materjaliga.

2) Kas inimõigustega on kooskõlas olukord, mil isiku lähedastele ei anta informatsiooni selle kohta, millises kinnipidamisasutuses (arestimajas/vanglas) isik viibib?

PS § 21 lg 1 esimese lause järgi on kuriteos kahtlustataval õigus saada võimalus viivitamata teatada vabaduse võtmisest oma lähedastele. Sama lõike kolmanda lause järgi võib lähedaste teavitamise õigust piirata seaduses sätestatud juhtudel ja korras kuriteo tõkestamiseks või kriminaalmenetluses tõe väljaselgitamise huvides.

EIÕK tekst lähedaste teavitamise õigust ette ei näe. Nõustun aga kirjanduses toodud seisukohaga, et inimväärikuse ja eraelu austamise vajadusest lähtuvalt tuleb seda pidada loomulikuks.⁸

KrMS § 217 lg 10 kohustab andma kahtlustatavana kinnipeetule võimalus teatada kinnipidamisest oma valikul vähemalt ühele oma lähedasele menetleja kaudu. Kui teavitamine kahjustaks kriminaalmenetlust, võib teatamise võimaldamisest prokuratuuri loal ka keelduda.

KrMS § 133 lg 1 järgi teatab kohus vahistamisest viivitamata vahistatu lähedasele ning töö- või õppimiskohta. Lõike 2 järgi võib vahistamisest teatamisega viivitada kuriteo tõkestamise või kriminaalmenetluses tõe selgitamise huvides.

KrMS ei näe sõnaselgelt ette kohustust teavitada kinnipeetud või vahistatud isiku lähedast täpsemalt kinnipidamiskohast. Olen siiski seisukohal, et lisaks vabaduse võtmise faktist teavitamisele peaks lähedased saama üldjuhul ka info kinnipidamise koha (kinnipidamisasutuse) kohta.⁹ See on tuletatav m.h asjaolust, et vahistatul on õigus saada pakke (vangistusseaduse § 98) ja lühiajalisi kokkusaamisi isiklikes, õiguslikes või ärilistes huvides, mida vahistatu ei saa teostada läbi kolmandate isikute (vangistusseaduse § 94).

Kahtlustatavana kinnipidamise (maksimaalselt 48 h) ajal seadus lubab kriminaalmenetluse kahjustamise ärahoidmiseks lähedaste teatamise võimaldamisest keelduda. Minu hinnangul võib teatud asjaoludel olla põhjendatud ka lähedase teavitamine kahtlustatavana kinnipidamisest, kuid jättes kriminaalmenetluse huvides teatamata kinnipidamise koha. Isiku vahistamisest teavitamisega viivitamine saab olla proportsionaalne üksnes erandlikel juhtudel, selle hindamine on seadusega pandud kohtunikule.

⁸ R. Maruste. Kommentaar §-le 21. – Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. Teine, täiendatud väljaanne. Juura, 2008. Paragrahv 21 komm 7.

⁹ Praktikas esineb ka juhtumeid, kus kinnipeetud isik ei soovi endalt vabadus võtmisest ega kinnipidamise kohast kedagi teavitada.

Kokkuvõtvalt tõden, et seaduses sätestatud juhtudel on lähedase mitteteavitamine isiku kinnipidamiskohast lubatav. Üksikjuhtudel sõltub teavitamata jätmise või sellega viivitamise õiguspärasus konkreetsetest asjaoludest.

Lugupidamisega

/allkirjastatud digitaalselt/

Indrek Teder